

Мр Јелисавета СУБОТИЋ

ПРИЛОГ БИОГРАФИЈИ СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ

Циљ нам је да у овоме раду укажемо на основно школско образовање Стефана Митрова Љубише у његовом родном мјесту Будви, и у Котору. Податке за овај рад користили смо из до сада необјављене архивске грађе Историјског архива у Котору (скраћено: ИАК), и то из фонда Основне школе Котор (1817 — 1944. скраћено: ОШК). Грађа овога фонда је срећена само регистратурски, а унутар фасцикла није означена фолијација. Бројеви у напоменама, уз основну хронолошку и редну сигнатуру фасцикле у ИАК-у, односе се на протоколисан број списка у некадашњој матичној, Вишој основној школи у Котору или Окружном инспекторату за основне школе у Котору. Број списка протоколисан у будванској школи увијек је наглашен.

Нижа основна школа у Будви од свога оснивања 1831/32. до 1838/39. била је подручна школа. Имала је два нижа разреда у којима су се учили сви предмети прописани Програмом и за Вишу основну школу у Котору. Методика наставе у оба разреда изводила се као у которској вишој основној школи. Школска администрација будванске школе такође се водила према утврђеним прописима.

Ради потпунијег освјетљавања бачког доба у животу Стефана Митрова Љубише, у одређеним границама, дајемо и податке о васпитно-наставним садржајима и организацији школства.

Прва јавна Нижа основна школа у Будви почела је са радом за вријеме друге аустријске управе Боком (1814 — 1918). Основана је као подручна основна школа при матичној, Вишој основној школи у Котору, одлуком Комисије за основне школе Далмације при Покрајинској влади у Задру (I. R. Commissione delle Scuole Elementari, Zara), декретом бр. 527, од 18. јула 1831. г.¹ Нижа основна школа у Будви имала је и два ступња првог разреда: први разред нижег ступња и први разред вишег ступња. Из нижег ступња се прелазило у виши ступањ (Prima classe Sezione inferiore, Prima classe Sezione superiore). Поред

редовне, свагдање наставе, — и наставу недјељом и празником, тзв. празничко-недјељне школе за све разреде (*Scuola Festivo-domenicale*). У обје школе, свагдашњој и празничкој, настава се дијелила на два полугодишта, тј. на први и други семестар. Свако полугодиште завршавало се јавним испитом ученика из свих наставних предмета, за сваки разред посебно, према унапријед утврђеном распореду.² Прије отварања прве јавне Ниже основне школе, у Будви су дјецу обучавали приватни учитељи. Антун Којовић, свештеник, имао је 85 година када је обучавао 25 дјечака-дјевојчица. Учитељски рад започео је 1773. г.; Марко Биљић, свештеник, 27 година обучавао је 13 дјечака, учитељски рад отпочео 1828. г.; Тереза Миното, 52 године, обучавала 10 дјевојчица, учитељским радом бавила се од 1812. г.; Јелисавета Давидовић, православна учитељица од 48. г. учитељским радом се бавила од 1822. г.³ Нико није могао бити постављен за учитеље нижих основних школа, ако није положио тромјесечни курс из методике наставе за основне школе при вишим основним школама, и ако се послје тога испита није оспособио за наставничку дужност.⁴

Управа ВОШК-а извјестила је 21. XII шк. 1831/32. год. власти у Будви да је Комисија за школство у Задру сагласна да учитељ Лука Свиловић буде и управитељ школе у Будви, умјесто жупника дон Павла Маровића, који је завршио учитељски курс при ВОШК-у, 1824. г., због обавеза које Маровић има према другој парохији.⁵ Из извјештаја Луке Свиловића, првог управитеља и учитеља Ниже основне школе у Будви, на крају првог семестра, 31. III 1832. г. види се да је у првом разреду нижег ступња било укупно 50 ученика, у првом разреду вишег ступња само 12, и то од девет до петнаест година, а у другом разреду свега 10 ученика.

13. марта 1832. г. полагао је јавни испит према програму за први семестар првог разреда вишег ступња и Стефан Љубиша, уведен у Извјештај под редним бројем 2. У рубрикама Извјештаја налазе се сљедећи подаци: *Gliubissa Stefano, greco* од 10 година (отац му посједник), почео да полази школу 26. новембра 1831. г. (почетак рада Ниже основне школе у Будви, како се то може закључити из овог Извјештаја, јер нико од ученика није почео раније да посјећује наставу), показао је сљедећи успјех: *вјеронаука одличан, понављање из вјеронауке одличан, читање одличан, писање одличан, аритметика одличан, ортоепија одличан, састављање реченица одличан, марљивост одличан, навике одличан. Општи успјех одличан, истиче се. (Prima classe con eminenza), без иједног изостанка у току овог семестра.*⁶ Подаци нам потврђују да је Љубиша своје школско образовање почео учењем првог разреда вишег ступња. Године живота нијесу условљавале упис у нижи или виши ступањ првог разреда. Упис је зависио од способности поимања ученика и

њихове развијености.⁷ Провјера способности и знања вршила се испитом. На то упућују одредбе чл. 22. и 27. поменутог Правилника за основне школе Покрајине Далмације. Они који су са похвалом завршили испите, стекли су тиме заслужено признање да ступе у школу за коју се опредјељују...⁸ Потврде о испитима могли су овјеравати и жупници-пароси за ниже основне школе.⁹ Да би се уписао у први разред вишег ступња, Љубиша је морао имати писмено свједочанство о својим развијеним способностима да би одмах могао пратити наставу програмирану за овај разред. Свакако то је свједочанство морао овјерити и православни будвански парох, јер у прописима поменутог Правилника изричито стоји да ученик не може прећи из разреда у разред или из ниже школе у вишу, ако није довољно савладао све прописане му предмете, посебно из вјеронауке.¹⁰ Уз Извјештај, Лука Свиловић доставља и три прилога пописа наставног градива које се учило у будванској школи. У првом разреду вишег ступња, који је учио Љубиша, вјеронаука се учила из *Малог катихизиса*. Овај уџбеник био је двојезичне садржине, на италијанском и „илирско-далматинском“ језику.¹¹ За ученике православне конфесије нијесу још били предвиђени уџбеници према канону њихова обреда. За први семестар програм је предвиђао градиво из *Малог катихизиса* са питањима и одговорима до другог поглавља књиге, које се односило на хришћанску наду и поуздање. Читање се учило из тзв. *Мале књиге* са учењем простих реченица. Настава *рачуна* била је усмјерена на учење таблице рачуна напамет и увођење у четири просте рачунске радње. Настава је обухватала и *писање*, укључујући и цифре. Посебан предмет био је *Увод у основе граматице*. *Ријечи*.¹²

Лука Свиловић био је истовремено учитељ сва три разреда школе у Будви, вјероучитељ и управитељ до 6. априла 1832. г., када је жупник-декан будвански, дон Павле Маровић, постављен за вјероучитеља.¹³ Током љетних ферија, учитељ Свиловић тражио је одсуство ради лијечења у Задру. Оно му је било одобрено под условом да се врати на дужност почетком нове школске године.¹⁴ Лука Свиловић је рођен у Дубровнику, 29. новембра 1809. г.¹⁵ Премјештен је у ВОШК 9. I 1835. г. за учитеља IV разреда.¹⁶ У Извјештају Окружног школског инспектора при ВОШК-у, Антуна Башића, упућеном Комисији у Задру, о стању школских зграда и инвентару школа крајем школске 1831/32. г. за будванску школу се каже да је дон Павле Маровић, декан-жупник будвански њен управитељ. Школу учи само 48 ученика, 22 католика и 26 православца, од обавезних 70 ученика. Школа има само једну велику просторију. Управа је неколико пута извјештавала општину о потреби већег броја клупа, учила и ширег простора, а Марко Беловић, који се добровољно понудио да помогне, саопштио је општини разлоге неизвршавања своје обавезе. Предсједник општине био је Иван

Кризомоли. У примједби на крају прве стране овога Извјештаја стоји такође да је школа у Будви отворена декретом бр. 527, од 18. јула 1831. г., одлуком Комисије у Задру. Да је разлика у броју ученика који иду у школу и оних који не иду, а обавезни су, настала због болести ученика или њихове спријечености због обављања домаћих послова, чиме их обавезују родитељи. На стр. другој Извјештаја стоји да је вјеронауку предавао дон Павле Маровић. Да учитељ Лука Свиловић има 23 године живота и само једну годину учитељевања, плату од 130 фјорина и 30 фјорина додатак за смјештај. Настава се обавља на италијанском и народном језику, и то ујутру и поподне, по два часа. Недјељом и празником само ујутро.¹⁷ 12. VIII 1832. г. управитељ школе у Будви, дон Павле Маровић објавио је резултате полагања јавних испита на крају другог семестра шк. 1831/32.г., за сваки разред посебно, према наставним предметима. 11. VIII 1832. г. полагали су се у поподневним часовима испити за први виши разред другог семестра. Уз овај позив за јавне испите у Нижој основној школи у Будви (*Invito agli Esami pubblici degli scolari della Scuola Elementare Minore di Budua*), приложена су и три пописа Програма градива из појединих предмета за сваки разред посебно, који је доставио учитељ Свиловић.¹⁸ На крају ове, прве године рада Ниже основне школе у Будви било је уписано у први разред нижег ступња 44 ученика између 6 и 15 година, у први разред вишег ступња 11 ученика између 9 и 17 година и у други разред свега 9 ученика између 11 и 15 година. По обављеном усменом јавном испиту из предмета за први разред вишег ступња, на крају другог полугодишта, десетогодишњи *Стефан Љубиша* уведен у списак под број 2 као *Gliubissin Stefano, greco* — а у Извјештају на крају I семестра I разреда вишег ступња стоји *Gliubissa Stefano, greco*.¹⁹ Општи одличан успјех Љубише није изостао ни овога пута, мада су у поређењу са предметним оцјенама на крају првог полугодишта, оцјене из два предмета нешто слабије. Из *лијепог писања* Љубиша је постигао *добар* успјех, а такође само *добар* и из ортоепије. Марљивост је оцијењена као *непостојана*, вјероватно због чешћег изостајања са наставе овог семестра, са 20 оправданих и 9 неоправданих часова. Претпостављамо, зато, да су и *навике* оцијењене само као *добре*, а не више одличне, као у првом семестру. Уз постигнути општи одличан успјех нема атрибута истиче се (*con eminenza*).²⁰ У току II полугодишта програм првог разреда вишег ступња за поједине предмете био је нешто проширен. *Читање* је обухватало реченичке појмове, превод са италијанског на српскохрватски са правилима писања.²¹ *Ортоепија* је проширена на говорне вјежве примијењене на текстовима.²²

Школске 1832/33. г. управитељ школе у Будви је дон *Лоренцо Лоренцини*. О њему налазимо сљедеће податке: помоћник которског бискупа Пиетра Тревизанија, 1828/29.²³ у звању прив-

ременог учитеља III разреда у ВОШК-у, од 1818. до краја 1823, када је због свештеничких дужности прекинуо учитељски рад. Није имао педагошку диплому када је постављен за управитеља Ниже основне школе у Будви.²⁴ При Инспекторату Школе у Дубровнику полагао је испит из методике и катекетике 20. XII 1837/38.²⁵ Током школске 1832/33. г. у списима ОШК-а нема података о школовању Стефана Љубише у Нижој основној школи у Будви. Нове податке о Љубиши налазимо у примједбама Окружног инспектората при ВОШК-у, А. Башића, у одговору на Извјештај А. Лоренцинија о предметној настави у будванској школи. Башић истиче да ученик *Љубиша Стефан* нема никакве оцјене из вјеронауке. Зато инспектор Башић тражи да извјестилац Лоренцини да свој предлог у односу на православне ученике и њихово учење вјеронауке. Да ли да се, по потреби, оно комбинује са наставом њиховог пароха и са колико часова.²⁶ На овај допис Лоренцини одговара из Будве 31. III 1834. г. да омашком није унесена оцјена из вјеронауке ученика Стефана Љубише, што је одмах исправљено. Истовремено извјештава да православни ученици нерадо уче вјеронауку, али многи од њих, из обзира и поштовања према учитељу и управитељу, то чине.²⁷

12, 13, 14. III 1834. г. Стефан Љубиша полагао је као редовни ученик II разреда јавне испите на крају I семестра, пред управитељем Ниже основне школе у Будви, Лоренцом Лоренцинијем, и привременим учитељем, свештеником Луком Антуновићем. У рубрикама Извјештаја са овога испита уз име *Gliubissa Stefano*, греско налазе се сљедећи подаци: рођен 6. марта 1822. г. отац посједник. Почео је да учи школу 26. новембра 1831. г. и показао овај успјех: вјеронаука *одличан*, писање по диктату са лијепим писањем *одличан*, аритметика *одличан*, основе италијанске граматике *одличан*, читање са правилима из правописа *одличан*, познавање историје старог и новог завјета *одличан*, марљивост *одличан*, васпитање *одлично*. Изостанака нема. Крајем I семестра у II разреду будванске школе био је свега још један ученик, осим Љубише.²⁸ На крају I семестра шк. 1833/34. г. Нижа основна школа у Будви имала је уписаних у првом разреду нижег ступња 29 ученика; у првом разреду вишег ступња 12 ученика; ученица није било.²⁹ И у току ове школске године дошло је до измјене наставног особља у Нижој основној школи у Будви. Учитељски кадар представљају: управник, дон Лоренцо Лоренцини, жупник града Будве и катихета у школи. Учитељ је сада дон *Лука Антуновић*, свјетовни свештеник, који је предавао седмично 21 час градиво прописано наставним програмом.³⁰ О учитељу Луки Антуновићу налазимо сљедеће податке: родом је био из Пераста, познавао италијански, латински, српскохрватски језик, помоћник Бискупског суда (*coadiutore nella Curia Vescovile*) у Котору, од 10. II 1832. до 31. VII 1832. учио је препарандију при ВОШК-у и положио учи-

тељски испит за ниже основне школе са одличним успјехом пред комисијом: Иван Доминис, професор методике вјерске обуке, Антон Башић, професор опште и посебне методике.³¹ За сталног учитеља у Будви постављен је 21. II 1835.³² У Извјештају управитеља школе у Будви, Лоренцинија, од 28. VII 1834. г. о стању школске зграде, њеном инвентару и особљу налазе се следећи подаци: помоћник управитеља школе у Будви био је дон Иван Баљевац, Православни парох у мјесту Јово Греговић. Школа је имала двије просторије и била је смјештена у приватној згради Николе Рафајловића. Рђаво опремљена. Недостала су јој сва потребна учила. Број ученика обавезних да посјећују наставу био је 51. У школу је ишло 43 ученика. Учитељ свих разреда био је 28-годишњи Лука Антуновић, који је имао двије године учитељске службе и плату од 160 фјорина. Настава се изводила на италијанском језику, а вјеронаука и на српскохрватском, у преподневним и поподневним часовима. Школа није имала ученица.³³ Из Извјештаја Ниже основне школе у Будви о положеним испитима ученика свих разреда на крају II семестра шк. 1833/34. г. који Окружни инспекторат у Котору просљеђује Комисији за основне школе у Задру, од 1. IX 1834. г. види се да је Стефан Љубиша завршио са *одличним* успјехом, *истиче се* II разред ове школе. У Извјештају за Комисију стоји: да је Gliubissa Stefano, гресо рођен 6. марта 1822, отац му посједник. Ученик је почео да иде у школу 26. новембра 1831. г. Из свих предмета, оних који су се полагали на крају II полугодишта, Љубиша је опет показао *одличан* успјех пред комисијом у саставу: управитељ школе, Лоренцо Лоренцини, катихета и привремени учитељ, дон Лука Антуновић. Испит је полагао 12, 13, 14. августа 1834. г. На крају Извјештаја у рубрици примједбе стоји: ученик би био награђен да је у разреду био одређен број ученика, а како их нема, биће следеће године награђен. Са Љубишом је, као и у првом полугодишту, у овом разреду био свега још један ученик, старији годину дана од њега.³⁴ Дакле, Љубиша је имао дванаест година када је завршио други разред.

Током ове школске године у првом разреду нижег ступња од 29 уписаних ученика завршило је свега 17 разред; од 12 уписаних у први разред вишег ступња завршило је свега 8 ученика.³⁵ Припремање да приватно полаже градиво III разреда више основне школе, Стефан Љубиша је започео одмах, послије редовно завршеног другог разреда. Ове припреме протећи ће се све до 1840, када ће Љубиша као осамнаестогодишњак полагати III разред при Вишој основној школи у Котору. У међувремену, Љубиша ће поново морати да посјећује наставу за II разред, у празничко-недјељној школи, на основу законских прописа из Правилника за основне школе Покрајине Далмације.

Комисија за основне школе Далмације у Задру, у сагласности са Среском испоставом у Будви и матичном школом у Котору, а на захтјев Будвана: Јована Микуле, Митра Микуле, Митра Љубише (подвукла Ј. С.), Јована Греговића, Августина Пикација, Винка Иваниса да учитељ Антуновић буде овлашћен са највишег мјеста да учи њихове синове градиву прописаном за III разред, даје своје овлашћење. Декретом од 5. XI бр. 18935-3301 овлашћује се свештеник Лука Антуновић да може спремати синове горенаведених молилаца, за III разред под сљедећим условима: 1. да их не може спремати у времену када одржава редовне часове у јавној школи; 2. да их мора привести на полагање полугодишњих испита у Вишој основној школи у Котору, уз хонорар од два фјорина за сваки испит; 3. у случају да учитељ даје приватне часове за III разред у времену редовне наставе у школи може му се одузети дозвола; 4. сваки пут када учитељ почиње обучавање за III разред мора затражити нову дозволу, поднијети списак ученика, њихов захтјев и године живота, вријеме посљедњег испита, имовинско стање родитеља, потврду жупника-пароха и општинских власти. Задар, 27. XI 1834.³⁶ Најстрожије је било забрањено давати приватне часове ученицима који не посјећују школу, посебном одлуком Комисије у Задру, бр. 947, од 12. XI 1831. г.³⁷

Приватно припремање Стефана Љубише да полаже III разред није га ослобађало законске обавезе да посјећује наставу у празничко-недјељној школи у Будви. Према одредбама Правилника за основне школе Покрајине Далмације, сви младићи од дванаест, до навршене петнаесте године живота који не иду у јавне школе, а немају завршен четврти разред више основне школе обавезни су да посјећују наставу празничко-недјељне школе. Обавеза се односила и на дјечаке који су се бавили неким занатом или другим занимањем. Од обавезе учења празничко-недјељне школе изузимали су се они који уче гимназију, редовно или приватно и синови и кћери угледних родитеља који имају овлашћене домаће учитеље.³⁸ У случају непридржавања овога прописа, родитељи су се кажњавали са 12 карантена за сваки мјесец изостанка.³⁹ У посебном допису управе ВОШК-а Будви, било је наглашено да се предмети свагдање школе морају предавати у два разреда празничко-недјељне школе у Будви.⁴⁰

У Табеларном прегледу успјеха ученика II разреда празничко-недјељне школе у Будви, после одржаних јавних полугодишњих испита 16, 17, 18. марта 1835. г. — који Лоренцини доставља Инспекторату у Котору. 29. III 1835. г. за Комисију у Задру, која потврђује испите и враћа предмет 27. IV 1835. — уписан је под бројем 1. Gliubissa Stefano, greco. Осим њега било је још пет ученика. Љубиша је, према подацима из овог табеларног прегледа, имао тада 13 година, а у ову школу (празничко-недјељну) почео је да иде 1. X 1834. Из свих предмета

показао је одличан успјех (вјеронаука, понављање науке о вјери, писање по диктату са лијепим писањем, граматика, читање, аритметика, писмени састави, марљивост, радне навике). У току семестра није имао нити једног изостанка, а општи успјех био је такође одличан, истиче се. У овом разреду Љубиша је био најмлађи по годинама (13), а најбољи према приказаном успјеху, како смо видјели, скроз одличном. Његови разредни другови: Грегловић Буро, Иванис Иван, Микула Шпиро, Микула Срећко имали су 14 година, а Микула Антун 15. Овај табеларни преглед потписали су управитељ Ниже основне школе у Будви, дон Лоренцо Лоренцини и учитељ, Лука Антуновић.⁴¹

Током ове школске 1834/35. г. Љубиша је завршио само I семестар II разреда празничко-недјељне школе.

Нижа основна школа у Будви се и даље налазила у приватној згради Никола Рафајловића и била је рђаво опремљена. Дјевојчице у Будви још не иду у јавну школу. Наставно особље чине горепоменути управитељ и учитељ. Настава се и даље одржавала на италијанском, а вјеронаука и на српскохрватском језику.⁴²

Школске 1835/36. г. Љубиша није ишао у будванску школу. Занимљиво је напоменути да је током ове школске године управитељ Лоренцини тражио одобрење од Комисије у Задру да немалом броју ученика дозволи одсуствовање из школе ради сакупљања маслина у току мјесеца октобра или новембра. Комисија је одобрила овај захтјев са образложењем да школска правила не дозвољавају овакво одсуство ученика, али да се ради нужних обављања пољских радова родитељи не могу одбијати. Управа школе треба да усагласи разлоге родитеља и школске одредбе.⁴³ Послије паузе од годину и по дана, Љубиша је положио јавне испите за II семестар II разреда празничко-недјељне школе у Будви. Из Извјештаја Лоренцинија од 26. IX 1836, достављеном Инспекторату у Котору за Комисију у Задру, види се да је Љубиша тада био петнаестогодишњак. Извјештај је био исписан на одштампаном формулару. У њему стоји уписано: презиме и име ученика, вјероисповијест, године живота, занимање родитеља, датум уписа у разред који похађа, затим подаци о предметима и општем успјеху. Према овоме Извјештају II разред празничко-недјељне школе завршило је свега пет ученика, и то: Љубиша Стефан, Микула Срећко, Грегловић Буро, Микула Шпиро, Микула Антун. Код имена Gliubissa Stefano, гресо уписани су и сљедећи подаци: отац посједник, ученик примљен у овај разред 1. X 1834. (sic!), као и остала четворица именованих ученика. Из свих положених предмета, Љубиша је показао одличан успјех (вјеронаука, граматика, писање по диктату, читање са основама правописа, аритметика, лијепо писање, марљивост и навике). Општи успјех одличан, истиче се. Извјештај су потписали Лоренцо Лоренцини, упра-

витељ и Лука Антуновић учитељ. Потврдила га је Комисија у Задру, 10. X 1836.⁴⁴

Шк. 1838/39. г. Нижа основна школа у Будви постаје самостална школа, управно независна од ВОШК-а. У Котору остају надлежности Окружног инспектората. Ове школске године, Комисија у Задру, дописом од 13. X 1838. г. извјештава Инспекторат у Котору да је у сагласности са православним црквеним властима одређен парох Јован Греговић да учи вјеронауци православне ученике, два часа седмично у сваком разреду, привремено док се не постави други вјештији и оспособљен. Налаже се директору у Будви да помњиво прати да ли православни ученици уче вјеронауку овога пароха и да извјести у случају да ученици избјегавају наставу.⁴⁵ Карактеристично је да су Будвани тек ове школске године, 1838/39, званично добили православног вјероучитеља, седам година послје оснивања школе. У Херцег-Новом, православни катихета Хрисантије Николајевић званично је постављен већ 18. III 1833/34,⁴⁶ исте године када је школа отпочела са радом.⁴⁷ У Котору, при Вишој основној школи православних катихета Вук Поповић, Ришњанин званично је постављен декретом Комисије бр. 1330. од 25. IX 1834.⁴⁸ Скоро истовремено са дописом Комисије из Задра о привременом катихети Греговићу, Инспекторат у Котору обавјештава директора у Будви да се тамо премијешта православни катихета Хрисантије Николајевић, у својству другог православног катихете.⁴⁹ Али будвански ученици, како се то види из званичног дописа, нијесу присуствовали, часовима вјеронауке или именоване катихете нијесу ту наставу одржавали. У допису Комисије из Задра поводом неочишћених православних ученика из вјеронауке у будванској школи каже се да такви ученици треба да понове разред.⁵⁰ Директор школе у Будви, Лоренцини, извјештава опет Инспекторат у Котору и Комисију у Задру, 26. I 1839. г. да православни парох не држи часове вјеронауке, а да се православни ученици опирају да присуствују часовима вјеронауке потписаног, све док не дође њихов привремени вјероучитељ.⁵¹ 25. марта 1839. г. катихета *Синексија Давидовић* почео је да обучава у вјеронауци православне ученике будванске школе. Лоренцини јавља Инспекторату у Котору и Комисији у Задру да је Синексија Давидовић калуђер манастира Прасквице и да одржава један час недјељно вјеронауке.⁵²

Све до шк. 1840/41. г. о Љубиши више нема података. 19. августа 1840. г. Љубиша из Будве упућује Инспекторату у Котору својеручно потписану, али не и написану, молбу да му се одобри полагање III разреда основне школе. По завршеном III разреду из основне школе могло се прећи у гимназију.⁵⁴ Молба Стефана Љубише у преводу гласи:

Поштованом Инспекторату,

У смислу поштованог прописа Покрајинске владе, од 8. маја текуће године, број 8217/1884. који је наведен у приложеном декрету о именовању дољепотписаног за чиновничког приправника код ове поштоване општине, потребно је положити испит из градива III разреда. Пошто сам постављен, молим да ми се одреди дан полагања; унапријед захвалан прилажем свједочанства о положеним разредима. Будава 19. августа, 1840. *Стефан Љубиша*.

Молба је протоколисана у Вишој основној школи у Котору 1. XI 1840, под бројем 1.⁵⁵ Приватни испити за трећи разред полагали су се пред комисијом Окружног инспектората у Котору. Извјештај о овом испиту упућен Комисији за школство у Задру гласи: „У смислу поштованог декрета од 25. X бр. 320. приступио је полагању предмета за трећи разред узорни младић Љубиша Стефан. Прилаже се записник испита. Истоме је издато свједочанство и враћена документација.“ Котор, 12. XI 1840/41. А. Башић.⁵⁶

На приватном испиту из градива за трећи разред више основне школе, положеном при Окружном инспекторату у Котору, осамнаестогодишњи Љубиша је показао следећи успјех: катихизис *одличан*, граматика италијанског језика *одличан*, писање по диктату *одличан*, увод у писмене саставе *одличан*, читање рукописа *одличан*, читање текстова *одличан*, аритметика *одличан*, калиграфија *одличан*. Испит је полагао 12. XI 1840. г. пред комисијом коју су сачињавали окружни инспектор, Антун Башић, православни катихета Вук Поповић, учитељ разредне наставе Иван Боргес.⁵⁷

Антун Башић био је рођен у Перасту, 24. II 1795. На крају шк. 1839/40. г. имао је већ осамнаест година рада у просвјети, плату од 600 фјорина. Православни катихета *Вук Поповић* био је рођен у Рисну, 20. III 1809. г. имао је за собом шест година наставничког рада и плату од 300 фјорина. Учитељ разредне наставе *Иван Боргес*, поријеклом Словенац, рођен 24. VIII 1803. у Горици, пет година рада у просвјети, звање суплента-учитеља III разреда са платом од 250 фјорина.⁵⁸ Из персоналног листа Ивана Боргеса види се, између осталог, да је познавао поред српскохрватског и италијанског и латински и њемачки језик.⁵⁹ Други примјерак записника приватног испита за III разред Стефана Љубише овјерио је 18. XII 1840. г. својеручним потписом и Винценцо Пима, каноник у име бискупијског надзорништва.⁶⁰ Званични прописи налагали су потврду приватних испита и од стране бискупијског надзорништва. Испити православца и потврду локалног пароха.⁶¹

Стефан Љубиша није био једини приватиста за III разред. 15. IX 1840. г. приватно су полагали предмете за III разред

пред комисијом Инспектората у Котору и следећи ученици из Херцег-Новог: Абрамовић Петар, Лакетић Митар, Ломбардић Сава, сви православне вјероисповијести. Испитна комисија била је у другом саставу. Њу су сачињавали: окружни инспектор Антун Башић, катихета Вук Поповић, учитељ разредне наставе Андрија Крилановић.⁶² Испите је такође потврдило бискупијско надзорништво.⁶³

Н А П О М Е Н Е

¹ Из извјештаја директора Више основне школе у Котору (уџувауће ВОШК) Антуна Башића, од 27. VIII 1837. г.; ОШК 1836/37, XVI, 315. т. 6.

² Invito al Esame pubblico; *Regolamento* ed istruzione per l'attivazione delle Scuole elementari nella Dalmazia. Zara, 4. III 1823. Discipline scolastiche, metodo d'insegnamento, orario delle scuole, esami; art. 2, 6.

³ ОШК 1831/32, XVII, 51 анекс.

⁴ Istruzione pei maestri delle scuole elementari minori, art. 1, *Regolamento*...

⁵ ОШК 1831/32, XVII, 65.

⁶ Stato de' progressi degli scolari nella Scuola Elementare Minore di Budua appartenenti alla I^a Classe Sezione Superiore desunto dal Processo Verbale degli Esami del I Semestre scolastico tenutisi il giorno 13 Marzo 1832.

1. № di ordine 2.

2. Cognome, nome e religione dello Scolare *Glubissa Stefano, greco.*

3. Età *10.*

4. Condizione de' genitori *Negoziante*

5. Epoca in qui ha incominciato ad intervenire alla Scuola 26. novembre 1831.

Progressi degli scolari nelle materie seguenti

6. Istruzione religiosa *Ottime*

7. Ripetizione dell'istruzione religiosa *Ottime*

8. Lettura *Ottime*

9. Scrittura *Ottime*

10. Aritmetica *Ottime*

11. L'ortoeppia ossia la retta pronuncia *Ottime*

12. La spiegazione del senso dei periodi *Ottime*

13. Diligenza alla Scuola *Ottime*

14. Costumi *Ottimi*

15. Osservazione *Prima classe con eminenza.*

ОШК 1831/32, XVII, 150, стр. 4.

⁷ L'insegnamento debb'essere proporzionato alla forza dell'intelletto dei fanciulli, e ai bisogni della loro rispettiva condizione. Discipline scolastiche... *Regolamento*... art. 6.

⁸ Quelli che avranno sostenuto con lode gli esami, e saranno quindi riconosciuti di entrare nella scuola per la quale concorrono... *Regolamento*, art. 27.

⁹ Questi attestati sono rilasciati dai catechisti e dai maestri e contrassegnati dal visto del parroco per le scuole elementari minori. *Regolamento*... art. 22.

¹⁰ Senza aver dato prove di essere abbastanza ammaestrato in tutte le materie, che gli sono state insegnate, e specialmente negli oggetti più importanti della istruzione religiosa... *Regolamento*, art. 15.

¹¹ Reverendo dal Marchesani, Il così detto *Catechismo piccolo*. Venezia, 1813. ОШК 1817—1823, I; ОШК, протокол 1823/24, 126.

¹² ОШК 1831/32, XVII, 150, анекси.

¹³ ОШК 1831/32, XVII, 159, 182.

¹⁴ ОШК 1831/32, XVII, 260.

¹⁵ ОШК 1834/35, XXIII, 3, анекс.

¹⁶ ОШК 1834/35, XXIII, 97.

¹⁷ ОШК 1831/32, XVIII, 285, оа 23. VIII 1832.

¹⁸ ОШК 1831/32, XVIII, 288.

¹⁹ ОШК 1831/32, XVII, 150.

²⁰ Stato de' progressi degli scolari nella Scuola Elementare Minore di Budua appartenenti alla Prima classe Sezione Superiore desunto dal Processo Verbale degli Esami del II^{do} semestre Scolastico tenutisi il giorno 11 Agosto 1832.

1 N° progressivo 2.

2. Cognome, nome e religione dello scolare *Gliubissin Stefano*, greco

3. Età 10.

4. Condizione dei genitori *Negoziante*

5. Epoca in qui ha incominciato ad intervenire alla Scuola 26. novembre 1831.

Progressi dei scolari nelle materie seguenti

6. Istruzione religiosa *Ottime*

7. Ripetizione dell' Istruzione religiosa *Ottime*

8. Lettura *Ottime*

9. Scrittura e Calligrafia *Bene*

10. Aritmetica *Ottime*

11. L'ortoeopia *Bene*

12. La spiegazione del senso dei periodi *Ottime*

13. Diligenza alla Scuola *Incostante*

14. Mancanza alla Scuola Con causa 26 volte; Senza causa 9 vol.

15. Costumi *Buoni*

Osservazione *Prima classe.*

ОШК 1831/32, XVIII, 288, стр. 4 — 5.

²¹ La lettura colla spiegazione del senso de' periodi e colla traduzione in Illirico e coll' introduzione all' Ortografia. ОШК 1831/32, XVIII, 288, анекс.

²² L'ortoeopia, ossia la retta maniera di pronunziare applicata alla Lettura. ОШК 1831/32, XVIII, 288, анекс.

²³ Il Cooperatore di D: Pietro Trevisan Can: ed Arciprete di Cattaro colla fine del secondo corso 1828/29. ОШК 1833/34, XXI, 271.

²⁴ ОШК 1837/38, XXVIII, 56.

²⁵ ОШК 1837/38, XXVIII, 94.

²⁶ Si osserva poi nello Stato dei Progressi che 10 scolaro *Gliubissa Stefano* non ha riportato alcuna classificazione nell' istruzione Religiosa. Desidera quindi la scrivente Direzione di saper il contegno della Rapportante verso i figli degli Annatolici, e se quindi di, buon grado si assoggettano all' istruzione catechetica o meno nel qual caso farà sollecito rapporto, proponendo i mezzi più adattati per combinare anche per parte dei Greci l'istruzione Religiosa, e se questo venga dato dal loro Parroco, ed in quali ore... ОШК 1833/34, XXI, 167, анекс.

²⁷ ...che per isbaglio non fu portata nella rubbrica Istruzione Religiosa la classificazione dello scolare *Stefano Gliubissa*, la quale fu tosto riempita. Trova in pari tempo rispettosamente dichiarare che questi Greci non si sottomettono volentieri all' Istruzione Religiosa, ma che 10 fanno molti pel riguardo e l'opinione, che hanno per questo Sign. Maestro, ed anche pel sottoscritto. ОШК 1833/34, XXI, 167.

- 28 ОШК 1833/34, XXI, 159, анекс.
- 29 ОШК 1833/34, XXI, 158, анекс.
- 30 ОШК 1833/34, XXI, 168, анекс.
- 31 ОШК 1831/32, XVIII, 256.
- 32 ОШК 1834/35, XXIII, 124 и анекс спису бр. 123.
- 33 ОШК 1833/34, XXII, 250, 285, анекси.
- 34 ОШК 1833/34, XXII, 290.
- 35 ОШК 1833/34, XXII, 290.
- 36 ОШК 1834/35, XXIII, 77.
- 37 ОШК 1831/32, анекс броју 124, уз спис бр. 191.
- 38 *Regolamento* ... cap. IX, art. 60: »Tutti i giovani dell' età dai dodici ai quindici anni compiti che non frequentano le scuole pubbliche, o che non comprovano di aver percorsa regolarmente la quarta classe in una scuola elementare maggiore, sono obbligati di frequentare le scuole elementari nel giorno di ripetizione... Quest' obbligo si estende a tutto il tempo del garzanato per que' giovani che apprendono un mestiere, arte o professione. Sono esenti dal frequentare le scuole elementari ne' giorni di ripetizione quelli che studiano in un ginnasio pubblicamente o privatamente. o li figli e le figlie de' più qualificati genitori, che hanno a caso una regolare istruzione domestica.«
- 39 *Regolamento* ... cap. IX, art 61: »In caso di contravvenzione al disposto le rispettive famiglie sono multate con dodici carantani per ogni mese di mancanza.«
- 40 ОШК 1834/35, XXIII, 75.
- 41 ОШК 1384/35, XXIII, 174 — 178.
- 42 ОШК 1834/35, XXIII, 241 анекс.
- 43 ОШК 1835/36, XXIV, 27, 45.
- 44 ОШК 1836/37, XXVI, 26. анекс уз спис бр. 77 школе у Бүдвн.
- 45 ОШК 1838/39, XXIX, 29.
- 46 ОШК 1834/35, XXIII, 1.
- 47 Декрет о оснивању Ниже основне школе у Херцег-Новом, од 6. IV 1833, 391; подаци из Извјештаја А. Башића од 27. VIII 1837. ОШК 1836/37, XXVI, 315, тачка 6.
- 48 ОШК, протокол за 1834/35, 9.
- 49 ОШК 1838/39, XXIX, 69.
- 50 In quanto ai fanciulli greci che presso la scuola di Budua non vennero classificati per aver trascurato lo studio di Religione, si farà carico essa C. R. Direzione di farlo ripetere la classe. Запа, 5. X 1838. ОШК 1838/39, XXIX, 86.
- 51 ...che i fanciulli stessi, sebbene con della ripugnanza, si assoggettano, fino a tanto verrà provveduto del loro catechista. ОШК 1838/39, XXIX, 128.
- 52 ОШК 1838/39, XXIX, 185.
- 53 ОШК 1838/39, XXIX, 186.
- 54 ОШК 1839/40, XXXI, 22.
- 55 ОШК 1840/41, XXXII, 1.
- 56 ОШК 1840/41, XXXII, 1, прилог 2.
- 57 ОШК 1840/41, XXXII, 1, прилог 3.
- 58 Извјештај ВОШК-а о наставном особљу; ОШК 1839/40, XXXI, 3.
- 59 ОШК 1839/40, XXXI, 82.
- 60 ОШК 1840/41, XXXII, 25, 28.
- 61 Ad ogni esame interviene il Revmo Sign. Cancō Imp. Reg. Ispettore Scolastico Diocesano anche per parte dell' Ilmo e Revmo Vescovile Ordinarato. All' esame dell' istruzione del Rito greco vi comparve il M. Rev. Sign. Parroco locale del medesimo Rito. ОШК 1840/41, XXXII, 220.

Summary

A CONTRIBUTION TO THE BIOGRAPHY OF STEFAN MITROV LJUBIŠA

Jelisaveta SUBOTIĆ, M. A.

The data, published here, about the elementary education of Stefan Mitrov Ljubiša in his birthplace Budva and in Kotor were obtained from, so far never used, archive material of the Historic Archives Kotor and the funds of the Element — ary School Kotor (ESK 1817—1944).

Stefan Ljubiša completed two grades of elementary school at the Lower Elementary School of Budva: the first and the second grade in the course of the school years 1831/32 and 1833/34; both with excellent marks. The first grade from 26th Nov. 1831 to 12th Dec. 1832. There is no evidence that Ljubiša attended school during the school year 1832/33 at the lower Elementary School of Budva. The second grade he completed on 1st Nov. 1834.

Being only a special unit of the main school of Kotor the school in Budva consisted of only two classes and the pupils were taught only on Sundays and other holidays (holiday — Sunday school). The supreme educational supervisory agency was the School Commission in Zadar. The work and organization of all the elementary schools were regulated by a particular Rule Book for the Elementary Schools in the Region of Dalmatia. According to the law regulations from that Rule Book, boys aged 12 to 15 who had not completed the fourth grade of the higher elementary school or were not attending secondary school were obliged to attend the classes of holiday-Sunday school. So Stefan Ljubiša, on the basis of that regulation, though he had already completed the second grade with excellent marks, had to attend the second grade of the holiday Sunday school once more and it was between 1st Oct. 1834 and 29th March 1835 as the first term and completed it with the second term on 10th Oct. 1836 with excellent marks.

To complete the third grade of elementary school Stefan Ljubiša was examined as a part time pupil by the board of the District Inspectorate in Kotor on 12th Nov. 1840 at the age of 18 and passed the exam with excellent marks. Only after completing the third grade of higher elementary school one was allowed to enter secondary school.